

О.О. ЛЯХОВА,
к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана,
А.А. МЕДВІДЬ,
студентка магістерської програми «Фінансування інвестиційних проектів»,
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

Вплив фінансової кризи на банківський сектор України

Стаття присвячена аналізу та виокремленню змін у функціонуванні банківського сектору економіки України під впливом фінансової кризи. Визначено основні наслідки та негативні напрями впливу фінансової кризи на функціонування банківського сектору, що дозволить виявити потенційні можливості зміцнення позицій банківського сектору та в певній мірі попередити подальшу появу таких наслідків у кризових ситуаціях.

Ключові слова: фінансова криза, банківська діяльність, банківський сектор, банківська система.

Статья посвящена анализу определенных изменений в работе банковского сектора экономики Украины под воздействием финансового кризиса. Определены основные последствия финансового кризиса для банковской системы, а также его основные направления влияния на банковскую сферу, что позволит определить потенциальные возможности укрепления позиций банковского сектора и предупредить, в возможной степени, проявление таких последствий в кризисных ситуациях.

Ключевые слова: финансовый кризис, банковская деятельность, банковский сектор, банковская система.

The article highlights some changes in Ukrainian banking caused by the financial crisis. Main consequences of the crisis for Ukrainian banking system are given as well as its primary impacts in the banking field. This analyzes allows to define possible ways to strengthen Ukrainian banking and to prevent to some extent such aftereffects during future crisis periods.

Keywords: financial crises, bank activity, banking, bank system.

Постановка проблеми. Світова економіка все частіше наражається на таке соціально-економічне явище, як фінансова криза, яка є потрясінням для фінансової системи будь-якої країни, що потрапляє під її вплив. Останньою з таких потрясінь світового масштабу стала фінансова криза 2008–2009 років. Дана криза, яка була започаткована на американському ринку іпотеки, переросла в кризу практично всіх секторів реальної економіки України, наслідки якої відчув на собі також і банківський сектор.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питанням щодо тенденцій розвитку вітчизняних та закордонних банківських систем з погляду загострення фінансово-економічної кризи займалося багато вітчизняних дослідників,

зокрема О. Васюренко, В. Вітлінський, А. Кузнецова, В. Джулай, В. Рисін, І. Гуцал, О. Дзюблюк, О. Кириченко, І. Лютій, С. Савлук та багато інших. Але на сьогодні ще залишаються недостатньо вивченими деякі теоретико-методологічні та практичні аспекти цієї проблеми дослідження, і зокрема вивчення наслідків впливу фінансово-економічних криз на банківську систему України.

Аналіз тенденцій розвитку вітчизняного банківського сектору в посткризовий період дозволить чітко уявити його потенціал та попередити подальшу появу таких негативних напрямів впливу фінансової кризи. Дослідження зміни пріоритетів розвитку банківської діяльності України дасть змогу виявити потенційні можливості зміцнення позицій банківського сектору в найближчій перспективі.

Метою статті є аналіз тенденцій та змін функціонування банківського сектору України в умовах фінансової кризи, а також виділення основних негативних напрямів впливу такої кризи на банківський сектор України.

Виклад основного матеріалу. На основі даних табл. 1 можна стверджувати, що світова фінансова криза 2008–2009 років практично стала для України соціально-економічним явищем, адже макроекономічні показники протягом останнього періоду різко скоротилися. Так, у 2009 році відбулося суттєве падіння валового внутрішнього продукту України на 14,8%, що було зумовлено зниженням інвестиційної активності, низьким рівнем зовнішнього попиту та різким скороченням внутрішнього попиту через падіння реальних доходів та реальної заробітної плати населення. Несприятливі економічні умови позначилися на динаміці розвитку усіх видів економічної діяльності, крім сільського господарства. Стагнація промислового виробництва та будівництва спричинили суттєве падіння оптової та роздрівної торгівлі та транспорту [1].

До початку кризи банківська система України розвивалася прискореними темпами. Кількість банків, які отримали банківську ліцензію, досягла 184 банки у 2008 році, але з 2009 року з'являється тенденція до збільшення кількості банків, які знаходяться у стадії ліквідації. Так, станом на 01.01.2013 банківську ліцензію мають 177 банків та 22 банки знаходяться у стадії ліквідації.

Упродовж 2008 року спостерігалось потужне нарощування їх активів з 599,4 до 926,1 млрд. грн. (55%). Десять найбільших банків контролювали більше половини всіх активів [3].

Таблиця 1. Динаміка макроекономічних показників України за 2007–2012 роки

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Темп зростання ВВП (до попереднього року в порівнянних цінах, %)	107,9	102,3	85,2	104,1	105,2	100,2
Темп зростання у промисловості (до попереднього року в порівнянних цінах, %)	110,2	96,9	78,1	111,2	107,6	98,2
Темп зростання у сільському господарстві (до попереднього року в порівнянних цінах, %)	93,5	117,5	98,2	98,5	119,9	105,6
Індекс споживчих цін (до попереднього року, %)	112,8	125,2	115,9	100,8	100,6	99,8
Індекс реальних наявних доходів населення (до попереднього року, %)	114,8	107,6	90	117,1	108	113,6
Індекс реальної середньомісячної зарплати (до попереднього року, %)	112,5	106,3	90,9	110,2	108,7	114,4
Рівень безробіття (на кінець періоду, %)	2,3	3	1,9	2	1,8	1,8

Поряд із цим відбувалася активна експансія іноземного капіталу в банківську сферу країни. Частка іноземних банків у структурі активів перейшла межу в 50%. Саме на банківський сектор в 2008 році припало 43% іноземних інвестицій в економіку України [4].

Чистий прибуток банків зріс на 7,5 млрд. грн. у 2008 році (рис. 1) [5]. А співвідношення доходів і витрат становило 94% (у 2007 році – 90,3%).

Рентабельність активів та капіталу в 2008 році знизилася у порівнянні з попереднім роком, проте значення залишалися додатні та становили відповідно 1,03 та 8,51%, що виступило свідченням ефективної роботи українських банків [3].

Водночас спостерігалася тенденція до різкого розширення обсягів кредитування, лібералізації доступу до отримання кредиту. Внаслідок цього абсолютні показники у 2008 році виросли з 485,4 до 792,4 млрд. грн.

Розмір депозитного портфеля також демонстрував позитивну динаміку, збільшившись майже на 30%.

Такі вражаючі успіхи банківської системи були досягнуті на тлі економічного зростання, високих інфляційних індексів та бурхливого підвищення рівня споживання. Так, за період із січня по вересень 2008 році темп зростання ВВП становив 6,7%, а доходи населення у першому півріччі виросли на 13,4%. В період січня–червня активно розвивався сектор промислового виробництва, особливо експортноорієнтовані галузі.

Починаючи з вересня 2008 році в Україні розпочалося погіршення макроекономічної ситуації. В четвертому кварталі 2008 році країну охопила жорстка соціально-еконо-

мічна криза, зумовлена як впливом світових тенденцій розвитку, так і структурними недоліками української економіки. Катастрофічне погіршення економічної ситуації поглиблювалося різким знеціненням гривні, яка за останні місяці 2008 року впала на 60%. Унаслідок цього похитнулася довіра до банківської системи країни, розпочався процес відпливу депозитів з банків. Лише у жовтні–грудні 2008 року обсяг гривневих депозитів впав на 15%, а валютних – на 9% [4]. Відплив депозитів у 2009 році відбувся в основному за рахунок скорочення коштів у національній валюті на 14,2%. Депозити в іноземній валюті зросли на 2,5% виключно за рахунок зниження курсу гривні до іноземних валют, тоді як у валютах номінації їх обсяг зменшився. Так, динаміка залишків коштів в іноземній валюті визначалася коливанням курсу гривні та була забезпечена приростом депозитів домашніх господарств (зросли за рік на 4,8%) унаслідок втрати довіри до національної валюти. А обсяги депозитів сектору нефінансових інститутів протягом 2009 року скоротилися на 7 млрд. грн., або на 16,3%. Наслідком є зменшення надходжень експортної виручки. Але з 2010 року і по сьогоднішній день спостерігається тенденція до збільшення обсягу залучених депозитів [6] (рис. 2).

Відчувши нестачу ресурсної бази внаслідок негативної динаміки скорочення депозитів і обмеження доступу до зовнішнього фінансування та з метою підтримання ліквідності банки були змушені підвищувати ставки, особливо за короткостроковими депозитами. Це пояснюється обережною політикою вкладників, які почали розміщувати кошти на ко-

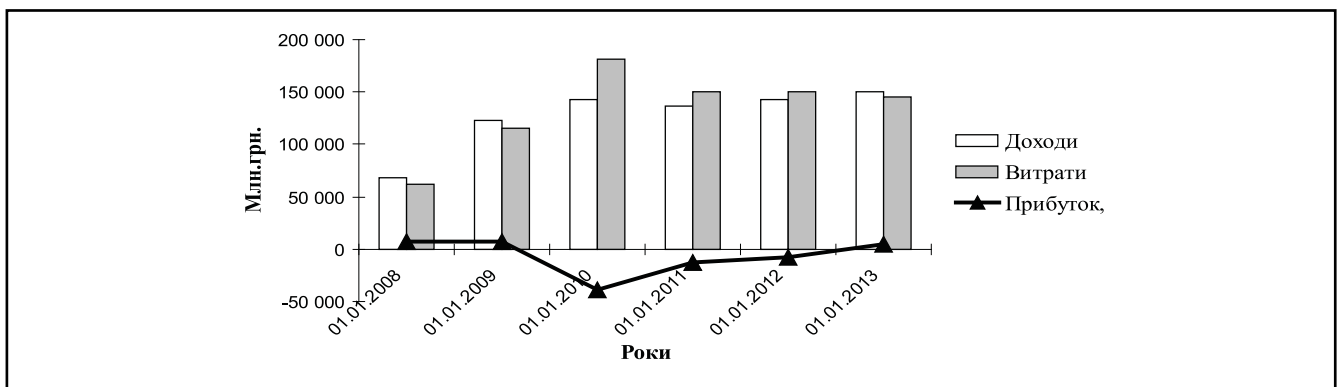

Рисунок 1. Динаміка доходів, витрат та прибутку банківського сектору України

Побудовано на основі даних [3].

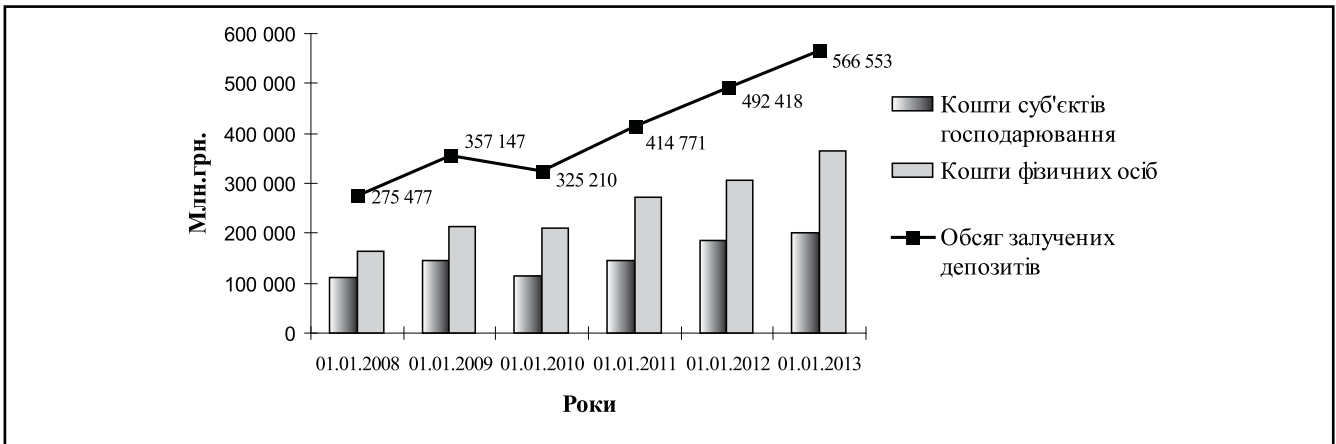

Рисунок 2. Динаміка обсягу залучених депозитів банками України

Підготовлено на основі даних [7].

ротокстроковій основі. Крім того, дефіцит обігових коштів змусив корпорації скорочувати строкові депозити і використовувати їх для фінансування своїх потреб [4].

Банківська система України орієнтувалася на екзогенну модель розвитку, і кредитна активність банків набула ознак буму, заснованого на ірраціональних очікуваннях. Позичальникам часто надавалися кредити, платежі за якими перевищували їхні доходи, тож останні вимушені були звертатися за новими кредитами, щоб уникнути дефолту. Тобто почали домінувати спекулятивне і понці фінансування. Особливо ці види фінансування переважили в 2007–2008 роках, що, крім іншого, пов'язано з експансією іноземного капіталу та залученням банками в значних обсягах короткострокових коштів від нерезидентів. Так званий кредитний бум призвів до надзвичайно низької частки високоліквідних активів – 8,2%, яка ще на початку 2008 року становила 10,3%.

Це й стало катализатором банківської кризи, оскільки останнє явище мало проциклічний характер [7]. З 2009 року наявна тенденція стрімкого зростання кількості проблемних кредитів. Обсяг кредитного портфеля скоротився на 2,1% (747 млрд. грн.). Це насамперед пов'язано зі скороченням ресурсної бази та обмеженого доступу до зовнішнього фінансування.

У період з 01.01.2008 і до 01.01.2011 прострочена заборгованість банків в Україні постійно зростала. За станом на

01.07.2011 порівняно з 01.01.2008 вона збільшилася з 6357 до 86 354 млн. грн., тобто майже в 13,6 рази, тоді як кредитні вкладення банків зросли лише в 1,6 рази (з 485 368 до 792 047 млн. грн.). І тільки за результатами другого півріччя 2011 року визначилося певне поліпшення стану кредитних вкладень банків: при зростанні обсягів кредитних вкладень на 104,5% (із 755 030 млн. грн. на 01.07.2011 до 827 596 млн. грн. на 01.01.2012) прострочена заборгованість за кредитами скоротилася на 6,95% (із 84 851 до 80 359 млн. грн.) (рис. 3).

При постійному зростанні обсягів простроченої заборгованості за кредитами у кризові роки банки скорочували кредитні вкладення. Ситуація дещо поліпшилася починаючи з другого півріччя 2010 року, коли банки активізували свою кредитну діяльність. За період із 01.07.2010 до 01.01.2012 їхній кредитний портфель збільшився з 717 299 до 827 596 млн. грн. (або на 115,4%). Проте у другому півріччі 2010 року темпи зростання обсягів кредитування були менші, ніж темпи зростання прострочених кредитів.

За весь період, що аналізується, частка прострочених кредитів у загальній сумі наданих банками кредитів коливалася в межах від 1,3% (станом на 01.01.2008) до 11,2% (станом на 01.01.2011) і залишається значною дотепер (рис. 4).

За цих умов банки змушені збільшувати резерви під кредитні ризики (табл. 2), що негативно позначається на фінансових результатах їх діяльності. Як видно з наведених у табл. 2 даних,

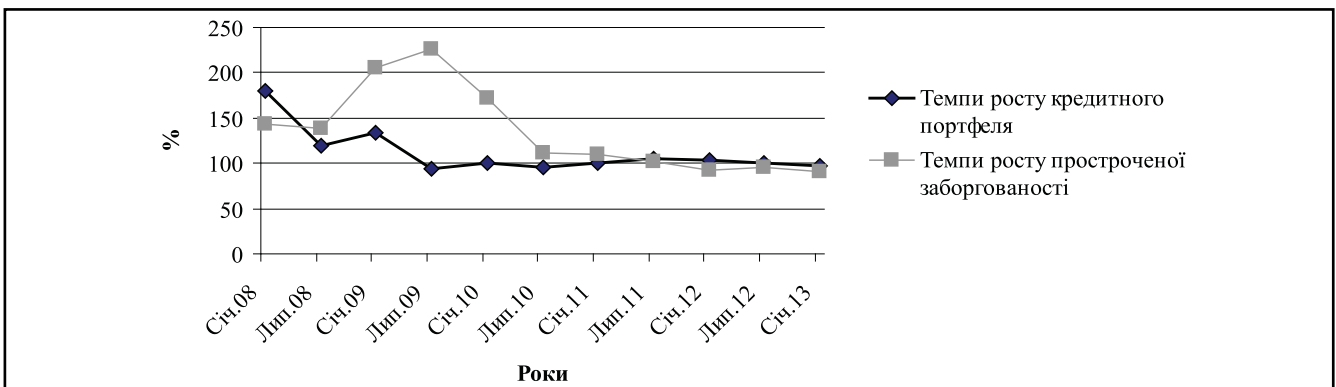

Рисунок 3. Темпи зростання кредитного портфеля та простроченої заборгованості протягом 2008–2012 років

Побудовано на основі даних [3].

Рисунок 4. Динаміка частки прострочених кредитів у кредитному портфелі банків України

Побудовано на основі даних [3].

упродовж 2007–2008 років темпи зростання резервів під кредитні операції банків значно перевищували приріст їх кредитних вкладень, а впродовж 2009 року кредитний портфель банків зменшився на 5,7%, тоді як резерв під кредитні ризики зріс більш як у 2,3 раза, що свідчить про суттєве погіршення стану кредитного портфеля банків за рівнем ризику.

Перевищення темпів зростання резерву порівняно з темпами зростання кредитних вкладень мало місце і в 2010–2011 роках, проте розрив між цими показниками був значно меншим. За цей період змінилося і співвідношення недіючих кредитів (до яких віднесені нестандартні кредити) та валових кредитів банків, про що свідчать такі дані: якщо на 31.12.2008 цей показник становив 3,88%, то на 31.12.2009 він зріс до 13,70% (або більш як у 3,5 раза), на кінець 2010 року – до 14,72%, а на кінець 2011 року – до 14,73%.

Збільшення обсягів недіючих кредитів позначилося й на рівні захищеності банків від кредитних ризиків власним капіталом.

Оскільки 2009 рік був для банківської системи України найбільш збитковим (збитки становили 38,4 млрд. грн.), то розмір сукупного власного капіталу банківської системи країни виявився меншим від її сукупного статутного капіталу, а стан кредитного портфеля банків значно погіршився.

Співвідношення між недіючими кредитами за мінусом резерву до власного капіталу на 31.12.2009 сягнуло 31,97%, тоді як на відповідну дату попереднього року воно становило 9,16%. На кінець 2010 року цей показник дещо поліпшився – 29,17% та продовжував знижуватися впродовж 2011 року і становив на кінець року 25,76%.

Значною мірою проблемна позичкова заборгованість банків позначилася на фінансових результатах і рентабельності їх діяльності: з 2009 і до 2011 року вона була збитковою (у 2009 році були зафіксовані збитки на рівні 38450 млн. грн., а станом на 01.01.2012 збитки банків зменшилися до 7708 млн. грн., рентабельність активів мала від’ємне значення – 0,76%) [8]. І лише за результатами 2012 року мала додатне значення.

Варто також відмітити, що після потрясінь у фінансових центрах світу внаслідок кризи, транскордонне чисте кредитування різко скоротилося, і у фінансових установ України виникли значні проблеми із рефінансуванням зовнішньої заборгованості. Роль зовнішніх запозичень була перебільшена. Внаслідок цього в ресурсній базі переважали недепозитні валютні кошти, відтак банки опинилися під загрозою курсових різниць. Для уникнення даного ризику банки вдалися до валютного кредитування, переключивши його на позичальника. Але, оскільки надані кошти витрачалися в основному на імпортні товари і вивозилися за межі України, це зменшувало їхню пропозицію. На внутрішньому ринку позичальникам для розрахунку з банками необхідна була валюта, а банки потребували її для розрахунків з іноземними контрагентами. Це значною мірою дестабілізувало валютний ринок і погіршило становище банків на довгострокову перспективу.

Непродумана та ризикова діяльність у сфері валютно-кредитних операцій стала основною причиною девальвації гривні, яка становила 60%, як зазначалося вище. Внаслідок такої девальвації чимало позичальників, які отримали кредити в іноземній валюті, виявилися неплатоспроможними. За раху-

Таблиця 2. Динаміка обсягу кредитного портфеля та сформованих резервів на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кредитний портфель, млн. грн.	485368,0	792244,0	747348,0	755030,0	825320,0	815327,0
У % до попереднього періоду	180,0	163,2	94,3	101,0	109,3	98,8
Резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями, млн. грн.	18477,0	44502,0	99238,0	112965,0	118041,0	117456,0
У % до попереднього періоду	150,1	240,9	233,0	113,8	104,5	99,5

Удосконалено на основі даних [3].

нок курсової різниці на їхні плечі лягло додаткове фінансоване навантаження в сумі 180 млрд. грн., з яких 95 млрд. грн. припало на юридичних осіб та 85 млрд. грн. на фізичних осіб [9]. Це і стало однією з причин збільшення простроченої та знеціненої заборгованості клієнтів банків.

Динаміка міжбанківського кредитного та депозитного ринку у 2009 році була нерівномірною. У першому кварталі у зв'язку з недостатністю ресурсів обсяг міжбанківських кредитів зріс, адже банкам було необхідно підтримувати на належному рівні ліквідність, незважаючи, що процентні ставки коливалися від 22,5 до 32%. Проте в наступних періодах залишки по міжбанківським кредитам мали низхідну динаміку, а ставки скоротилися до 4–6%. На початок 2010 року їхній обсяг становив 20,6 млрд. грн. Динаміка залучення міжбанківських депозитів також характеризувалася низхідною тенденцією. В той же час темпи зростання міжбанківських депозитів в іноземній валюті перевищувати їх у національній. Це пояснюється тим, що банки мали потребу в додаткових коштах в іноземній валюті для обслуговування договорів щодо залучення коштів з-за кордону [5].

Зменшення ресурсної бази банків, падіння показників фондових бірж та несприятлива макроекономічна ситуація позначилась і на динаміці вкладань у цінні папери. У 2009 році обсяг вкладань скоротився на 39,3 млрд. грн., або на 3,1% (для порівняння: зростання у 2008 році було 41,5%). Хоча вже у 2010 році банки змогли наростити вкладання у цінні папери більш ніж удвічі. Частка вкладань у цінні папери в активах скоротилася у 2009 році з 4,2 до 3,9%.

Так, в умовах кризи банківські установи зіткнулися з необхідністю повернення зовнішніх боргів, погіршенням якості кредитного портфеля та зниженням своєї прибутковості. До того ж вказані негаразди відбувалися в умовах скорочення ресурсної бази.

Висновки

Підсумовуючи вище викладене, можна стверджувати, що негативний вплив фінансової кризи на банківський сектор

України проявився в наступних її напрямках: криза ліквідності; криза довіри; збільшення портфелю проблемних позик; скорочення депозитної бази; зменшення обсягу іноземних інвестицій; зниження банківської ліквідності та прибутковості. Це свідчить про системний вплив фінансової кризи на банківський сектор економіки України. А перспективами подальших розвідок авторів у даному напрямку є виявлення потенційних можливостей зміцнення позицій банківського сектору та попередження в певній мірі подальшої появи таких наслідків у кризових ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66438>
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
4. Бражко О.В. Вплив фінансово-економічної кризи на банківську систему України / Бражко О.В. // Держава та регіони. – 2011. – №6. – С. 230–234;
5. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=36453>;
6. Річний звіт Національного банку України за 2008–2011 роки [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=36453>
7. Карчева Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи / Карчева Ганна // Вісник Національного банку України. – 2010. – №8. – С. 10–16.
8. Слобода Л., Дунас Н. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період / Слобода Л., Дунас Н. // Вісник Національного банку України. – 2011. – №4. – С. 46–51.
9. Чирак І. Вплив фінансової кризи на банківський сектор України / Чирак І. // Економічний Аналіз. – 2011. – №8. – С. 421–423.

УДК 339.94 (477) (045)

З.С. СОКОЛОВА,
к.е.н., старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу, ІМВ НАУ

Переваги держав Африки на південь від Сахари зростають

У статті розглядаються особливості держав Африки на південь від Сахари, які виступають як переваги для розвитку економічного співробітництва.

Ключові слова: Африка на південь від Сахари, природні ресурси, реформи, інтеграція, умови торгівлі.

В статье рассматриваются особенности государств Африки на юг от Сахары, которые выступают как преимущественные для развития экономического сотрудничества.

Ключевые слова: Африка на юг от Сахары, природные ресурсы, реформы, интеграция, условия торговли.